مەنسور حیکمەت

◙ **مێزگردی:**

بالآکردن‌و ئاوابوونی ئیسلامی سیاسی

◙ **ئیسلام بەشێکە لە لۆمپنیزمی نێو کۆمەڵگا**

لەبلاوکراوەکانی حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری عێراق / 2006

مەنسور حيكمەت

◘ **مێزگردی:**

باڵاكردنو ئاوابوونی ئیسلامی سیاسی

◘ **ئیسلام بەشێكە لە لۆمپنیزمی نێو كۆمەڵگا**

وەرگێرانی : سەعید ئەحمەد

مۆنتاژ : نوری بەشیر
0044 796 0669 896
n.bashir3@ukonline.co.uk

www.wpiraq.net

مێزگردی:

باڵاکردن و ئاوابوونی ئیسلامی سیاسی

گفتوگۆی وەرزنامەی "پرسین" لەگەڵ مەنسووری حیکمەت- زستانی 2001

پرسین: تێگەیشتنی ئێوە لە هەندێ چەمکی وەکو بونیادگەرایی ئیسلامی و ئیسلامی سیاسی چی‌یە؟ جیاوازی ئەم دوو عیبارەیە لە چی‌دایە؟

مەنسووری حیکمەت: **من عیبارەی بونیادگەرایی ئیسلامیی بەکار ناهێنم چونکە بەڕای من ئەمە تێگەیشتنێکی راسترەوانەی ئامانجدارە کە بەئەنقەست وێنایەکی گومڕایانە لە ئیسلام و بزووتنەوە ئیسلامی‌یەکان بەدەستەوە دەدات. ئەوەی واقعی‌یە، باڵاکردنی ئیسلامی سیاسی‌یە. ئیسلامی سیاسی بەڕای من بزووتنەوەیەکی کۆنەپەرستانەی هاوچەرخە و جگە لەشکڵ و شێوە ئیتر هیچ خزمایەتی‌یەکی لەگەڵ بزووتنەوە ئیسلامی‌یەکانی کۆتایی سەردەی نۆزدە و سەرەتای سەدەی بیستەمدا نییە. لەڕووی ناوەڕۆکی کۆمەڵایەتی و ئەو مەسەلە سیاسی– کۆمەڵایەتی و ئابووری‌یەی کە مەبەستێتی، ئەم بزووتنەوە نوێ‌یە بەتەواوی ریشەی لە کۆمەڵگای هاوچەرخدایە. دووبارەبوونەوەی هەمان دیاردەی پێشوو نییە. ئەمەیان ئاکامی شکست وەیان باشتر بڵێم ناکام و نیوەناچڵ مانەوەی پرۆژەی مۆدێرنیزەکردنی غەربیی وڵاتانی ئیسلام نشینی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستە لە کۆتایی ساڵانی شەستەکان و سەرەتای هەفتاکانی زاینیدا، وە شانبەشانی ئەمەش ئاوابوونی ئەو بزووتنەوە سکۆلار– ناسیۆنالیستی‌یە بوو کە جێبەجێکەری**

سەرەكی ئەم مۆدێرنیزەكردنە ئیداری‌و ئابووری‌و فەرهەنگی‌یە بوو. قەیرانی حكومەتیی‌و ئایدۆلۆژیكیی لەناوچەكەدا پەرەی سەند. بزووتنەوەی ئیسلامیی لەئاكامی ئەم بۆشاییە ئایدۆلۆژیك سیاسی‌یەو سەرلێشێواویی بۆرژوازیی محەللی ئەم وڵاتانەدا بەوێنەی یەكێك لە ئەلتەرنەتیڤەكانی باڵی راستی كۆمەڵگا بۆ تازەكردنەوەی هەیكەلی حوكمڕانیی بۆرژوایی لە رووبەڕووبوونەوە لەگەڵ چەپ‌و چینی كرێكارێك كە لەگەڵ گەشەی سەرمایەداریدا ئەمیش پەرەی سەندبوو هاتە مەیدان. لەگەڵ ئەمەشدا بەبێ ئاڵوگۆڕەكانی ساڵی 78-1979ی ئێران، ئەم ڕەوتانە بەبڕوای من هێشتا شانسێكی ئەوتۆیان نەبووو بە لاكەوتەیی ئەمانەوە. لە ئێراندا بوو كە ئەم بزووتنەوەیە خۆی لە شێوەی حكومەتێكدا رێكخست‌و ئیسلامی سیاسیی لە گشت ناوچەكەدا كردە هێزێكی بەرچاوو جێگەی باس.

ئیسلامی سیاسی لەڕوانگەی منەوە ناونیشانێكی گشتیی ئەو بزووتنەوەیەیە كە ئیسلام بە ئامڕازێكی سەرەكی دەزانێ بۆ دەستپێیاهێنانەوەیەكی راستڕەوانەی چینی دەسەڵاتدارو نیزامێكی حكومەتیی لەدژی چەپڕەویی لەم كۆمەڵگایانەدا، وەبەم پێیە لە پێشبڕكێ لەسەر بەشی خۆی لە دەسەڵاتی جیهانیی سەرمایە لەگەڵ بەشەكانی دیكەو بەتایبەت لەگەڵ قوتبەكانی هەژمونیی جیهانی سەرمایەداریدا لە كێشمەكێشدایە. ئەم ئیسلامە سیاسی‌یە مەرج نییە ناوەڕۆكێكی سكولاستیك‌و فیقهی پێدراوو دیاریكراوی هەبێت. ئیسلامی سیاسی مەرج نییە بونیادگەراو دكترینر بێت. لە مرونەی سیاسی‌و پراگماتیزمی عەقیدەیی خومەینی‌یەوە تا ناوەندە وشكە موقەدەسەكان لە باڵی راستی حكومەتی ئێراندا، لە نەهزەتی ئازادی‌و مەهدی بازرگان‌و ئەمەل‌و نەبیە بەڕی‌ی بێعەمامەو بۆینباخ لەملەوە تا تاڵیبان، لە حەماس‌و جیهادی ئیسلامی‌یەوە تا "پروتستانیزمی ئیسلامی"ی وەكو سروش‌و ئەشكوەری لە ئێران، هەموویان بەشە جیاجیاكانی ئەم ئیسلامە سیاسی‌یەن.

دەسەڵاتەكانی غەرب، وە میدیاو جیهانی ئەكادیمی‌یان، مەقولەی بونیادگەراییان هێناوەتە پێشەوە بۆئەوەی لق‌و باڵە تیرۆریستی‌و دژی غەربی‌یەكانی ئەم رەوتە ئیسلامی‌یە لە لقە لایەنگرەكانی غەرب‌و ئەوانەی ئەهلی سازشن جیا بكەنەوە. دژی غەربەكان بە بونیادگەرا ناو ئەبەن‌و هێرش ئەكەنە سەر بونیادگەرایی بۆئەوەی ئیسلامی سیاسی بەشێوەیەكی گشتی، كە لەروانگەی ئەوانەوە كۆڵەكەیەكی حوكمڕانیی ڕاستڕەوانەو دژی سۆسیالیستە لەناوچەكەدا كە لەئێستادا بەهیچ شتێك جێگاكەی پڕ ناكرێتەوە، مەحفوز بكەن. بەڵام رەوتە دژی غەربی‌یەكان هەموویان باڵی وشكە موقەدەس‌و موتەعەسیبە فیقهی‌یەكان نین لەم بزووتنەوەیەدا. بونیادگەراترین بەشەكانی مەعەسكەری ئیسلامیی، وەكو تاڵیبان‌و سعودیە، خۆیان نزیكترین یارانی غەربن.

كۆمەڵگایەی كە من دەمەوێت تیایدا بژیم‌و ئەو مۆدێرنیزمەی كە من پێم وایە شایستەی هەین، ئیسلام تیایدا جێگای نابێتەوە. ئیسلام دەبێ هەڵبپێچرێت. هەرچۆن كە هەندێك بڕوایان بە فاشیزم هەیە، هەر چۆن هەندێك كەس هێشتا بەتوندی باوەڕیان بە پیاو سالاری هەیە، كەسانێكیش باوەڕیان بە ئیسلام هەیە. من لەنێو ئەمانەدا نیم‌و پێم وایە ئیسلام كارنامەكەی لەوە روونترە كە كەسێك قۆڵی رزگاركردنی بۆ هەڵماڵێت. من ئەو كەسەی كە دەڵێت ئیسلام دەتوانێ مۆدێرن بێت بە موسڵمانێك دەزانم كە دەیەوێت درێژە بەعومری دینەكەی بدات‌و دینەكەی بپارێزێت. ئەگەر وانییە، ئینسانێك كە خۆی موسڵمان نییە، پێداگرتنی لەسەر ئەم مەقولەیە دەرك ناكەم، مەگەر ئەوەی كە بیەوێ هاوپەیمانی تاكتیكی بۆ شۆڕشەكەی خۆی دابتاشێ.

خۆشبین بکاتو بۆ خۆی هاوپەیمانی تاکتیکی دابتاشێ. ئەوکات جەنابی تاڵقانی دەبووە "ریزی شۆڕش"و ئێستاش جەنابی خاتەمی، یان فلان کەشیش لە کۆلۆمبیاو پۆلیڤیا. لەکاتێکدا کە لەراستیدا رزگاریی ئەم وڵاتانەو رزگاریی خەڵکەکەیان، رزگاریی ئەوانە لە هەموو جۆرە ئیلاهییاتێك. من ئەمەم قبووڵ نییە، پێم وایە کەسانێك کە ئەمانە ئەنووسن بەر لە هەرشتێك خەریکن تەربییەتی ستالینیو تودەییانەی خۆیان نیشان دەدەن نەك تەنانەت ئەندێشەی شەخسیی خۆشیان. کەسێك کە دەڵێت ئیلاهییاتی رزگاریبەخش خۆی ئامادە نییە بڕوات لە وڵاتێکی ژێر دەسەڵاتی حوکمڕانیی ئیلاهییاتی رزگاریبەخشدا بژیت، وای پێباشترە بڕوات لە فەرەنسا یان ئەنگلستان بژیت، بەڵام گەلاڵەی ئەوە دائەڕێژێت کە خەڵکی پۆلیڤیا دەبێ بە ئیلاهییاتی رزگاریبەخش رازی بن؟ بەڕای من ئەمە کارێکی ریاکارانەو نا راستگۆیانەیە.

هەمبەستەگی: هەندێك دەڵێن کە ئیسلام دەکرێ مۆدێرن بکرێتو خوازیاری مۆدێرنیزەکردنی ئیسلامن. ئەم مەسەلەیە لە بەشێك لە بزووتنەوەی چەپیشدا رەنگیداوەتەوەو خوازیاری ئەنجامدانی هەوڵێکن لەمبارەیەوە. رای ئێوە لەبارەی ئەم بزاوتەو ئەو تەقەلایانەی کە ئەکرێن چییە؟

مەنسووری حیکمەت: کەسێك کە دەیەوێت ئیسلام مۆدێرنە بکات وەکو ئەو عەبقەرییە بیرخراپە وایە کە دەیەوێت لە گەراجی خانووەکەیدا دەزگایەك دروست بکات کە مسی بۆ بکات بە زێڕ! ئایا کارێکی باشە کە ئیسلام مۆدێرنە بکرێت؟ یەکەمین پرسیار ئەوەیە کە ئێستا بۆچی دەبێ ئیسلام مۆدێرنە بکرێتو لەپێناوی چیدا؟ ئەگەر کەسێك بڵێت کۆیلەداریش دەکرێ ئینسانی بکرێت، من دەڵێم ئێستا لەپێناوی چیدا دەتەوێ کۆیلەداری ئینسانی بکەیت، مەگەر رێبازی ئینسانیو مۆدێرن کەمە؟ دەبێ لەو کەسەی کە باس لە ئیسلامی مۆدێرن ئەکات پرسیار بکرێت ئایا خۆت ئەو ئیسلامە مۆدێرنەی؟ ئەگەر نا، ئیتر بۆچی خەریکی رێگا ئەکەیتەوە بۆئەوەی کە دێوەزمەکانی سەرکوتو دواکەوتوویی مێژوویی دیسانەوە لە شێوەی تازەدا درێژە بەژیانی خۆیان بدەن؟ وای دابنێن ئیسلام دەکرێت مۆدێرنیش بکرێت، بۆچی خەریکی کۆمەك بەوە ئەکەیت کە مۆدێرن بکرێت؟ لێگەڕێ ئەوەشی کە هەیە دەرگای دوکانەکەی دابخاتو بڕوات. جگە لەمەش، بە بڕوای من ئەو پێناسەیەکی بەرتەسکی هەیە بۆ "مۆدێرن" کە دەڵێت ئیسلام دەکرێت مۆدێرن بێت. بێگومان ئەگەر ئیسلام بۆ نمونە رێگا بدات کە کچان بە تەنوورەی خوار ئەژنۆوە بتوانن بچن بۆ قوتابخانە یان رێگا بدات کە ژن ببێتە قازی بەو مەرجەی کە هیچ کاتێك باس لە میولە جنسییەکانی نەکات، لەڕوانگەی ئەم کەسانەوە ئیسلام مۆدێرنە. ئەمە ئیتر قبووڵ نییە.

ئەو شتەی کە من بە مۆدێرنی دائەنێم– لەراستیدا خودی ئەم وشەیەش نیسبییە– وە ئەو

پرسین: بەدەسەڵاتگەیشتنی ئیسلامیستەکان تا چ رادەیەك نیشانەی پاشەوپاشگەڕانەوەیەکی دینییە؟ ئایا ئەمە گەڕانەوەیەکی دینییە لەم کۆمەڵگایانەدا؟ گەڕانەوەیەك بۆ بەهاو باوەڕە دینییەکان لەژیانی فەردیو کۆمەڵایەتیدا؟

مەنسووری حیکمەت: بەبڕوای من سەرچاوەی ئەمە ناگەڕێتەوە بۆ زیندووبوونەوەی ئیسلام بەوێنەی دەزگایەکی ئیعتقادی. ئەمە ئیسلامی فیقهی نییە، بەڵکو ئیسلامی سیاسییە. بنەماکەی ئەگەڕێتەوە بۆ هەندێ هاوکێشەی سیاسی دیاریکراو. ئەوە بەڵگەنەویستە کە بە پەرەسەندنی دەسەڵاتی ئیسلامی سیاسی گوشار بۆ زیندووکردنەوەی دیاردە دینییەکان لە کۆمەڵگادا زیاد دەکات. بەڵام ئەمە گوشارێکی سیاسییە. هەندێ جار خەڵکی مل بەم گوشار دەدەن. کۆڵەکەی ئەم "رێنیسانس"ە ئیسلامییە زەبروزەنگو تیرۆرە. لە جەزائیر بەشێوەیەكو لە ئێران بەشێوەیەکی دیکە. لە ئێران راستییەکەی ئەوەیە کە بەپێچەوانەوە، شانبەشانی بالاکردنی ئیسلامی سیاسیوحوکمڕانیی دینی، شەپۆلی هەڵگەڕانەوەی دژی ئیسلامیی لە ئاستی مەعنەویو عەقیدەییو لەژیانی شەخسیی خەڵکدا بەشێوەیەکی سەرسوڕهێنەر پەرەی سەندووە. بالاکردنی ئیسلامی سیاسی لەئێراندا بووەتە پێشەکییەك بۆ شۆڕشێکی فەرهەنگیی دژی ئیسلامیو دژی دینی لە زەینی خەڵکیداو بەتایبەتی لەجیلی لاواندا کە بەتەقینەوەیەکی مەزن سەرنجی جیهان بۆلای خۆی رائەکێشێتو زەنگی کۆتایی هاتنی عەمەلیی ئیسلامی سیاسی لە سەرتاپای خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا لێدەدات.

پرسین: ئاروەندی ئابراهامیان هەر لەم مێزگردەدا دەڵێت هەرەسی جمهوری ئیسلامیی ئێران دوا بزمار نابێت لەتابووتی بزووتنەوەی ئیسلامی، چونکە مەیلەکانی دیکە، بەتایبەت غەیرە شیعەکان، دەتوانن خۆیان نەبەنە ژێر باری ئەم شکستەوە. ئایا تۆ لەگەڵ ئەم لێکدانەوەیەدای؟

مەنسووری حیکمەت: بەبڕوای من جوڵانەوەی ئیسلامی لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستو لەئاستی نێونەتەوەییدا بە هەرەسی رژێمی ئیسلامی ئێران لە هەناسەدان ئەکەوێت. باسەکە لەسەر ئەوە نییە کە ئێرانی ئیسلامیی مۆدێلێکی شکستخواردو دەبێت کە ئەوانی دیکە ئەتوانن خۆیانی لێبێبەری بکەن. شکستی جمهوری ئیسلامی لەئێراندا لەجەرگەی خرۆشانێکی سکۆلاریستیی مەزنی جەماوەریدا روو دەدات. خرۆشانێك کە دەست بۆ بنەماکانی بیرکردنەوەی

کۆنەپەرستانەی ئیسلامی دەبات‌و نەتەنها لە بیروڕای گشتی جیهاندا تڕۆی دەکات بەڵکو مەحکوم‌و ریسوای ئەکات. شکستی رژێمی ئیسلامی شتێکی لەبابەت هەرەسی ئەڵمانیای نازی دەبێت. هیچ فاشیستێك ناتوانێ بەسادەیی‌و تەنها بە خۆجیاکردنەوەی مەکتەبی‌و رێکخراوەیی خۆی لەم جەمسەرە هەرەس کردوەدا هەڵوێست‌و جێگاوڕێگای خۆی بپارێزێت. هەرەسی جمهوری ئیسلامی، تێکڕای ئەم رەوتە دەیان ساڵ دەباتە سووڕی متبوونەوە. شکستی ئیسلامی سیاسی لە ئێراندا، سەرکەوتنێکی دژی ئیسلامیستی‌یە کە ئەم سەرکەوتنە تەنها بە چوارچیوەی ئێران مەحدود نابێتەوە.

پرسین: ئێوە وەسفکردنی وڵاتانێکی وەکو ئێران بە "وڵاتی ئیسلامی" رەت دەکەنەوە. بۆچی؟

مەنسووری حیکمەت: هەر پۆلێنکردن‌و ناولکاندنێك ئامانجێکی لەپشتەوەیە. ئیسلام هەزارو چوارسەد ساڵ لەئێراندا بەڕێوە چووەو بێگومان مۆری خۆی ناوە بە هەندێ شتەوە. بەڵام ئەمە تەنها یەك فاکتەری نەخشاندنی سیمای ئەم کۆمەڵگایەیە. هەروەکو سەرکوت، پاشایەتی، حکومەتی پۆلیسی، دواکەوتوویی پیشەسازی، ئینتمای قەومی، زمان، خەت، پێشینەی مێژوویی، مێژووی سیاسی، داب‌ونەرێتەکانی بەرلە ئیسلام، تایبەتمەندی‌یە جسمی‌یەکانی خەڵك، بالا، شکڵ‌و شێوەو رەنگ‌و ڕوو، پەیوەندی‌و هاموشۆی نێونەتەوەیی، جوگرافیاو ئاوو هەوا، خۆراکی خەڵك، پان‌ودرێژی وڵات، رادەی چڕیی دانیشتووان، پەیوەندی‌یە ئابووری‌یەکان، نیزامی سیاسی، رادەی شارنشینی، تەلارسازیی‌و ...تاد. هەر یەکێك لەمانە تایبەتمەندی‌یەکی واقعی ئەم کۆمەڵگایە نیشان دەدات. جا ئەگەر کەسێك جەخت لەسەر ئەوە دەکات کە لەنێو ئەو سەدان فاکتەرەدا کە لەنێوان ئێران‌و پاکستان‌و فەرەنساو یاباندا جیاوازی دروست ئەکات، پەنجە بخاتە سەر حزوری ئیسلام لە هەندێك گۆشەی ژیانی ئەم کۆمەڵگایەداو ئەم مۆرە بنێت بە نێوچەوانی من‌و تۆو دەشتی‌و هیدایەتەوە بۆ ئەوەی ئەو زۆربەی هەرە زۆرەی کە نەخۆی بە ئیسلام دەزانێ‌و نە بۆ ئیسلام‌و ئاخوند هیچ بایەخێك دا ئەنێت، ئەوە بێگومان بەشوێن ئامانجێکی تایبەتی‌یەوەیە. ئێران کۆمەڵگایەکی ئیسلامی نییە. حکومەت ئیسلامی‌یە. ئیسلام دیاردەیەکی سەپێنراوە لە ئێراندا، نەتەنها لەمڕۆدا بەڵکو لەسەردەمی پاشایەتیشدا هەروا بووە، وە لەرێگەی داپڵۆسین‌و کوشتنەوە لەسەرکار ماوەتەوە. ئێران کۆمەڵگایەکی ئیسلامی نییە. بیست ساڵە دەیانەوێ بەزۆر بیکەنە ئیسلامی نەیانتوانیووە. ناوبردنی کۆمەڵگای ئێران بە کۆمەڵگایەکی ئیسلامی، بەشێکە لە جیهادێکی کۆنەپەرستانە بۆ بەئیسلامی کردنی.

باجی ئەمەشیان داوەتەوە. ئێمە لەنێو توێژی بیرمەندانی ئەم مەملەکەتەدا ئەم بوێری‌یە مەعنەوی‌و سیاسی‌و فیکری‌یەمان نییە. ئەمڕۆ "نەیارانی فیکری" بەشێوەیەکی گشتی بە کەسانێك ئەوترێ کە هاوڕێی جەنابی خاتەمی بن. سەرەنجام رەنگە ئەمە دەستی چینی کرێکارو دەستی حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاری ماچ بکات کە ئەم خەباتە بە سەرەنجامێکی بنەڕەتی بگەیەنن. من پێم وایە ئەم خەباتەی کە لەئێراندا لەئارادایە، ئەگەر ببێتە مایەی گەشەسەندنی ئەحزابێکی وەك حیزبی ئێمەو بزووتنەوەیەکی وەك بزووتنەوەی سۆسیالیستی کرێکاری‌و ئەم بزووتنەوەیە بتوانێ سەرباری هەموو گرفتەکانی‌و ئەو ئاستەنگانەی کە لە سەر رێگای دایدەنێن بتوانێ لەسەر پێی خۆی رابووەستێ، دەکرێ لەدرێژماوەدا لەریشەی دین بدرێ. بەڵام ئەگەر بڕیار بێت تەنها بە لابردنی جمهوری ئیسلامی ئیکتفا بکرێت‌و، ئەو شێوە حکومەتی‌یانەیان بووێت کە پەرلەمانی بۆ زیاد کرابێت، یان مافە مەدەنییەکان بۆ جمهوری ئیسلامی زیاد بکەن، من پێم وایە خەڵکی بە مافی خۆیان نەگەیشتوون.

لەبارەی ئیلاهیياتی رزگاریبەخشەوە، ئەمانە میراتی حیزبی تودەن. بەبڕوای من هیچ یەکێك لەمانە ئەندێشەیەکی راستگۆیانەو واقعی نییە کە لەناخی دڵی کەسێکەوە هەڵقوڵابێت. هەر ئەو ئینسانەی پێی دەڵێ ئیلاهیياتی رزگاریبەخش، ئامادە نییە بڕوات لەگەڵ ئەهلی ئەو ئیلاهیياتە رزگاریبەخشەدا تێکەڵاو ببێت یان لەگەڵیاندا بژیت یان بچێتە ناو حیزبەکەیانەوە. هەمیشە مەسەلەکە تاکتیکە، فێڵبازی‌یە، دەیانەوێ لەنێو خودی ئاخوندەکاندا باڵێك بدۆزنەوە کە بتوانێت کۆمەك بەخۆیان بکات بۆئەوەی بەرەی فراوان لەدژی سەرکوت دروست بکەن. ئەمە بیرکردنەوەیەکی تودەییە، لەجیاتی ئەوەی بیروباوەڕی خۆی بەیان بکات هەمیشە خەریکی کەڵەك‌و فێڵ‌و فەرەجی سیاسی‌یە. ئیلاهیياتی رزگاریبەخش ناوی ئەو ئاخوندە مەسیحی‌یانەیە کە ئامادەن لەدژی دیکتاتۆری‌یەکانی ئەمریکای لاتین قسەیەك بکەن. بەمە دەڵێن ئیلاهیياتی رزگاریبەخش. بەڵام هیچ ئیلاهیياتێك بەپێی پێناسەکەی خۆی رزگاییبەخش نییە، ئیلاهیيات واتە خاڵی بەرامبەر بە رزگاریبەخش، ئیلاهیيات واتە داخستنی چاوو گوێی ئادەمیزاد، واتە بەرگرتن بە بیرکردنەوەی سەربەخۆی خۆی‌و حەواڵەکردنی بۆ جیهان‌و خالقێکی نەناسراو. ئیلاهیياتی رزگاریبەخش قسەی پووچە. وەکو ئەوە وایە کە بڵێین فاشیزمی ئازادیخواز، کە ئەمەش تەناقوزێکە لە خۆیدا. ئیلاهیيات ناتوانێ رزگاییبەخش بێت، چ مەسیحی بێت، چ بوزایی، چ ئیسلامی. بۆ رۆشنفکرانی سەدەی نۆزدە ئەسڵەن رزگایی بەر لە هەر شتێك بەمانای رزگاریی لە چەپۆکی دین بوو. بۆ ماوەی دەیان‌و سەدان ساڵ رزگاری بۆ رۆشنفکر بەمانای رزگاری لە دین‌و لە قەیدو بەندی ئەندێشە سەپێنراوەکان بوو. ئێستا ئیلاهیيات خۆی بووەتە رزگاریبەخش؟ لەبەرچی؟ لەبەرئەوەی بلۆکێك بەناوی بلۆکی رۆژهەڵاتەوە بۆ بەناو مقاوەمەتی لەبەرامبەر رۆژئاوادا، پێویستی بەوە بوو کە بەشێك لە کۆمەڵگای رۆژئاوا بەرامبەر بە خۆی

ئێران کۆمەڵگایەکی ئیسلامی نییەو ئیسلامییەت قبووڵ ناکات، بەڵام تاکو ئێستا بزووتنەوەیەکی بەهێزی دژی ئیسلامی، بزووتنەوەیەکی فیکری‌و سیاسی دژی ئیسلامیی بەهێزمان نەبووە کە ببێتە دەستکەوتێکی مێژوویی ئەم کۆمەڵگایە. بزووتنەوەیەکی وەهامان نییە کە بۆ نموونە بڵێین لە ساڵی 1999دا کۆمەڵگای ئێران حیسابی خۆی لەگەڵ ئەم میراتەی کۆمەڵگای کۆن واتە ئیسلام یەکلایی ئەکاتەوە، وە ئەمە یەکێکە لە گرفتە سەرەکییەکانی ئەم مەملەکەتە.

هەمبەستەگی: پێشتر ئەوروپا مەڵبەندی خەبات لەدژی دین بووو سەرەنجام دین بووە مەسەلەیەکی تایبەتیی خەڵك. ئێستا وادێتە بەرچاو کە لە ئێراندا خەباتێکی بەم جۆرە لەئاراد بێت، ئایا دەکرێ ئەم جێوشوێنە لەگەڵ ئەو بزووتنەوە دژی دینی‌یەدا بەراورد بکرێت کە لە ئەوروپادا هەبوو؟ پرسیارێکی دیکەم ئەوەیە ئەو لایەنانەی کە شەرمۆکانە دیفاع لە ئیسلام دەکەن یەکێك لە کۆڵەکەکانی چالاکیی ئیعلامی‌یان لەبارەی ئیسلامەوە، دابەشکردنی ئیسلامە بۆ ئیسلامی باش‌و خراپ‌و ئەوەی کە دەبێ لەبەرامبەر ئیسلامی خراپدا دیفاع لەئیسلامی باش بکرێت، وە ئەوەی کە ئیسلام دەکرێ رزگاریبەخش بێت‌و، بەگشتی مەقولەی ئیلاهییاتی رزگاریبەخشیان داهێناوە. رای ئێوە لەم بارەیەوە چی‌یەو ئەم بزاوتە سیاسی‌یە چۆن هەڵدەسەنگێنن؟

مەنسووری حیکمەت: لەبارەی پرسیاری یەکەمەوە هەروەك پێشتریش گوتم، ئێمە شاهیدی نەفرەتێکی دژی ئیسلامی‌و خەباتێکی کەلتووریی کۆمەلانی خەڵکین لەدژی ئیسلام. تا ئەو جێگایەش کە بە خەباتی عەقیدەیی‌و پەردەماڵین لەسەر بنەماکانی ئەم دینەو ریسواکردنی دینداری بەگشتی دەگەڕێتەوە، بۆ ئینسانێکی ئازادئەندێش دین بەشێکە لە لۆمپنیزمی نێو کۆمەڵگاو، چەقۆکێشیی‌و دین سەر بە یەك خێزانن کە دەبێ هەردوکیان توڕبدات. ئەگەر ئەم خەباتە ئێستا بەڕێوە ئەچێت ئەوا بەلوتفی کۆمۆنیستانێکی لەبابەت ئێمەمانانەو ئەویش لەچوارچێوەی ئیمکاناتی رێکخراوێکی سیاسیدایە. بزووتنەوەیەکی سەرتاپاگیری وڵات لەئاستی کۆمەڵایەتیدا بە خاوەنی کۆمەڵێك رۆشنبیری رۆشنگەرەوە کە هاوار بکەن من دینم نییەو خوانەناسم، بزووتنەوەیەکی ئاوامان نییە. لەکاتێکدا ئەوروپا کاتی خۆی پڕبووە لەو گەورە بیرمەندانەی کە بەرامبەر بە هەیبەتی کڵێسا وەستاونەتەوەو قسەی خۆیان کردووە. لە قەڵەمڕەوەکانی زانستی‌و فەلسەفی‌و کۆمەڵایەتیدا رەخنەیان لەم خورافاتانە گرتووەو زۆرێکیان

پرسین: ئایا تۆ ئیسلامی سیاسی وەکو هێزێك سەیر ئەکەیت کە لە پێکهاتەی سیاسی وڵاتانی موسڵمان نشینی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست‌و باکوری ئەفریقادا هەروا دەمێنێتەوە؟

مەنسووری حیکمەت: مانەوە، مەقولەیەکی نیسبی‌یە. سەرەنجام زەمانێك دێت کە ئەم ناوچەیە ئیسلامی سیاسی بە یەکجاری توڕبدات‌و بیکاتە دیاردەیەکی بەسەرچوو کە ئەگەرچی هێشتا بۆ تەماشاو لێکۆڵینەوە ماوەتەوەو تەنانەت پەیڕەوانێکیشی هەیە، بەڵام بەکردەوە هیچ دەورێك لەژیانی خەڵکیدا ناگێڕێت. بەڵام ئەوەی کە ئەم ساتە کەی دێت، بەتەواوی بەستراوەتەوە بە رەوەندە سیاسی‌یەکانی ئەم کۆمەڵگایانەوەو بەدیاریکراویش بە خەبات بۆ ئازادی‌و سوسیالیزمەوە. هێشتا رەنگە چەند نەوەیەکی دیکەش ناچار بن تەحەمولی ئەم ئیسلامە بکەن‌و بێگومان هەندێ زاناو لێکۆڵەرەوەش ئیسلام بە شتێکی هەتاهەتایی دائەنێن. بەڵام هیچ شتێکی هەتاهەتایی‌و بونیادی لە ئیسلامیەتی خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا وجودی نییە. بزووتنەوە ئیسناندۆست‌و ئازادیخوازانەکان دەتوانن مەلەفی ئیسلامیەت دابخەن. لەئێراندا ساتەوەختی رزگار بوون لەدەستی ئیسلام دەتوانرێ زۆر زوو بێتەپێشەوە. بەبڕوای من جمهوری ئیسلامی ئێستا رەوتی لەناوچوون دەپێوێ‌و لەگەڵ ئەمیشدا ئیسلامی سیاسی لەئێراندا تێك دەشکێنرێت. وە ئەگەر گوشاری سیاسی ئیسلام‌و ئیسلامیەت لابچێت، ئەوکاتە پووچی‌و بێ‌ریشەیی ئەو شتەی کە بە هەژموونی کەلتووری ئیسلام بەسەر کۆمەڵگایەکی وەکو ئێراندا لەقەڵەم ئەدرێت بەخێرایی ئاشکرا ئەبێت. ئێران لەماوەی چەند ساڵێکدا لەپێگەی دەسەڵاتی ئیسلامی سیاسەیەوە دەبێتە ناوەندو رابەری خەبات لەدژی ئەو.

یەکێك لەشێوەکانی مانەوەی ئیسلامی سیاسی لە ناوچەکەدا، بەرای من تیرۆریزمە. خەبات لەدژی تیرۆریزمی‌ئیسلامی بەبڕوای من تا چەندین ساڵ پاش سەرکەوتنی سیاسی مرۆڤایەتی بەسەر ئیسلام لەناوچەکەدا هەروا درێژەی دەبێت. پێچانەوەی گروپەکانی تیرۆری ئیسلامی پێویستیی بەکاتێکی زۆرتر دەبێت.

پرسین: ئێوە پێشتر لە چەند نووسراوێکدا گیان بەبەرداهاتنەوەی بزووتنەوەی ئیسلامی تا رادەیەکی زۆر دەبەستنەوە بە مەسەلەی فەلەستین‌و کێشمەکێشی نێوان عەرەب‌و ئیسرائیلەوە. بەشداربووەکانی دیکەی ئەم مێزگردە لەگەڵ ئەم جەختکردنە تایبەتەی ئێوەدا نین لەسەر جێگاورێگای ئەم کێشمەکێشە.

مەنسووری حیکمەت: بەبڕوای من ئەوان بەشێوەیەکی ستاتیك چاو لە مەسەلەکە ئەکەن. پرسیار تەنها ئەوە نییە کە بزووتنەوەی ئیسلامی لەوەڵام بە چ گرێ‌وگۆڵ‌و لەسەر میحورەی کام ململانێ باڵای‌کردووە. هەرچەندە تەنانەت هەر لەم چوارچێوەیەشدا کێشمەکێشی عەرەب‌و

ئیسرائیل‌و مەسەلەی فەلەستین‌و وجودی "دوژمن"ێکی قەومی– دینی– ئەمپریالیستی کە ناسیونالیزم‌و عیلمانیەتی عەرەب لەبەرامبەریدا چۆکی داداوە، کۆڵەکەیەکی بالاَکردنی بزووتنەوەی ئیسلامی پێکدەهێنێت بەوێنەی ئالتەرنەتیڤێکی مودەعی دەسەلاَت. پرسیاری لەمەش گرنگتر ئەوەیە کە ئەگەر مەسەلەی فەلەستین نەبووایە، ئەگەر ولاَتی ئیسرائیل لەسەر ئەم خاکە دیاریکراوە نەبووایە، رەوتە ئایدۆلۆژی، سیاسی‌و کەلتووری‌یەکانی جیهانی سەدەی بیستەم ولاَتانی عەرەب نشین‌و موسوڵمان نشینی خۆرهەلاَتی ناوەڕاستیان بە چ ئاراستەیەکدا دەبردو تا چ رادەیەك ئەم ناوچەیەش وەکو ئەمریکای لاتین‌و ئاسیای باشووری رۆژهەلاَت دەرفەتی ئاوێتەبوونیان دەبوو لە سیستمێکی جیهانیی "غەربی"دا؟ تاچ رادەیەك کاپیتالیزم، تەکنەلۆژی، سەنعەت‌و سەرمایەی غەربی بە هەموو کارکردە یەکسانسازو وێکچووسازە ئیداری‌و کەلتووری‌یەکانیەوە لەم ناوچەیەدا گەشەی دەکرد. تا چ رادەیەك ئیسلامیش وەك باقی دیانەتەکان لەسەدەی بیستەمدا دەبووە یەکێك لە لقە بەرەسمی ناسراو، مۆدیرنیزەکراو، دەستپێیاهێنراوو ئاوێتە بووەکان لە روبینای سیاسی کاپیتالیزمێکی جیهانیدا؟ پرسیار ئەوە نییە کە ئایا مەسەلەی فەلەستین‌و ئەم کێشمەکێشە بووەتە مایەی گەشەکردنی ئیسلامێکی سیاسی نویَکراوە (کە بەبڕوای‌من دەورێکی گەورەی هەبووە)، پرسیار ئەوەیە کە تا چ رادەیەك ئەم کێشمەکێشە بووەتە رێگر لەبەردەم ئاوێتەبوونی موسوڵمانەکان‌و ولاَتانی موسڵمان نشین لە پەیکەرەی سەدەی بیستەم‌و لە سیستمی کاپیتالیستی جیهاندا، تا چ رادەیەك مەسەلەی گەشەی ئابووری، گواستنەوەی تەکنەلۆژی، ئاوێتەبوون لەگەل ئەو کەلتوورە غەربی‌یەی کە لەجیهاندا زاڵە، سەرهەڵدانی کۆڵەکەکانی کۆمەڵگایەکی مەدەنی کاپیتالیستی، گەشەی ئەو دامودەزگا سیاسی‌و ئیداری‌یانەی کە لەگەڵ نەموزەجی غەربیدا دێنەوەو گەشەی رەوتە فیکری‌و کەلتووری‌یەکانی غەربی (وەك عیلمانیەت‌و مۆدێرنیزم‌و لیبرالیزم) لەم ولاتانەدا کاریگەری سلبی‌یان لە مەسەلەی فەلەستینەوە وەرگرتووە. رەوتی مۆدێرنیزاسیۆن، بەعیلمانی بوون‌و غەربگەرایی لە ولاَتانی گیرۆدەی ئیسلامدا لەسەرەتای سەدەی بیستەوە دەستی پێکردبووو تا سالاَنی شەستەکانی زاینی کۆمەڵێك ئەنجامی باشیی بەدەست هێنابوو. بەلاَم غەرب، بەهۆی مەسەلەی فەلەستینەوە، بەهۆی بوونی کێشمەکێشێکی ناوچەییەوە کە خۆی سێبەری قوتب بەندی‌یەکی بنەڕەتی جیهانیی بوو لە سەردەمی جەنگی سارددا، بەهۆی هاوپەیمانیی ستراتیژی‌یانەی لەگەڵ ئیسرائیلدا، تێکڕای مەسەلەی ئاوێتەبوونی ولاَتان‌و کۆمەڵگا عەرەب نشین‌و موسوڵمان نشینەکانی خۆرهەلاَتی ناوەڕاستی لەگەڵ مەعەسکەری جیهانیی کاپیتالیزمی غەربیدا نامومکین کردو رەتی‌کردەوە. وەلاَمی واقعی بە کۆنەپەرستیی دینی تەنها لە سۆسیالیزم ئەوەشێتەوە، بەلاَم گەشەی ئیسلامی سیاسی میلیتانت لە خۆرهەلاَتی ناوەڕاستدا بەرئەنجامی شکستی‌ناسیۆنالیزم‌و عیلمانیەت‌و مۆدێرنیزمی بۆرژواییە لەم ولاَتانەدا کە بەپیَی لۆژیك

تەنانەت جاڕیشی بۆ ئەدەن، بەلاَم خەڵکی ئاسایی ئەم ولاَتە لە ئاستی ملیۆنیدا حیجابی ئیسلامی بە بەشێك لە زات‌و کەلتووری خۆی دانانێت‌و نایەوێت.

ئەو مۆسیقایەی کە خەڵکی ئێران گویَی لیَئەگرن ئەوە نییە کە ئەوان بەڕەسمی بۆیان دیاریکردوون‌و رێگەیان پێداوە. بەڵکو مایکل جاکسۆن‌و مادۆناو گۆرانیبێژە پاپەکانی دیکەی خۆرئاوایە. لەمێژووی ئەم ولاَتەدا گوگوش شەخسییەتێکی زۆر خۆشەویستتر بوو لە خومەینی. بەکاربردن‌و بەرهەمهێنانی بیرە لەم مەملەکەتەدا هەمیشە زۆرترە بووە لە بەرهەمهێنانی بەردەنوێژو تەسبیح‌و بەرماڵ، ئەم خەڵکە هەر ئەو خەڵکەیە. ئەگەر کەسێك وەکو من‌و تۆ لەویَ ژیابێت‌و نەیەوێت ئێران لەرێگەی دەزگاکانی راگەیاندنەوە بناسێت، ئەوە دەزانێت کە ئەم ولاَتە ولاَتێکی ئیسلامی نەبووەو بەئێسك‌و پروسك‌و لەناخەوە ئارەزووی ئەوەی کردوە کە وەکو کۆمەڵگا خۆرئاواییەکانی لیَبێت. هەتاکو ئێستاش، هەرکاتێك ئێرانییەك دەگاتە خارج خێراتر لە خەڵکی گەلێك لەولاَتانی دیکە خۆی لەگەڵ ئەویدا ئەگونجێنیَ‌و لەڕووی هەڵسووکەوتی رۆژانەوە وەکو خەڵکی خۆرئاوای لیَدێت‌و تەنانەت هەندیَ دەستەواژەی وەك ناموسپەرستی، غیرەت‌و شۆڤێنیزمی پیاوی شەرقی هەرچەند لەنێو ئێرانییەکاندا هێشتا زۆر بەهێزە، بەلاَم لای ئەمان زووتر لاواز ئەبێت بە بەراورد لەگەڵ گەلێك لە ولاَتانی دیکە کە بەشێوەیەکی جدی دوچاری مەڵۆزمی ئیسلام هاتوون.

بەدیاریکراوی ئێران، بەپێچەوانەی پێناسەکانی خۆرهەلاَتناسانی خۆرئاواوە، بەپێچەوانەی پێناسەکانی دەزگاکانی راگەیاندنی خۆرئاواوەو بەپێچەوانەی پێناسەکانی خودی دەستەی فەرمانڕەوای ئێرانەوە، کۆمەڵگایەکی ئیسلامی نییە. ئێران کۆمەڵگایەکی تینوی رووناکی‌و تینووی مەدەنییەتە کە بەتایبەتی بەچاوی لایەنگری بۆ کەلتووری سەدەی بیستی خۆرئاواوە دەڕوانێتە جیهان. باوەڕی بەزانست بووە، دوو نەوە بەر لە ئێمە بەبیَ حیجاب بەجادەوباندا دەرۆیشتن، مۆسیقاو سینەمای خۆرئاوا هەمیشە بەشێك بووە لە کەلتووری ئەم مەملەکەتە، وە ئینسانە ناودارەکانی کۆمەڵگای خۆرئاوا بەشێك بوون لە ناودارەکانی ئەم کۆمەڵگایەش. لاساییکردنەوەی خۆرئاوا چ لەشێوەی راکێشانی بۆری ئاوو شێوەی شارنشینی‌دا، چ لە قوتابخانەکان، چ لە شێوەی دروستکرنی زانکۆکان‌و چ لەزانست‌و کەلتوورەکەیدا بەشتێکی ئیجابی لەقەڵەم ئەدرا. رەنگە کەسێك رەخنەشی لەمە هەبێت، من نامەویَ لێرەدا بچمە ناو ئەم باسەوە بەلاَم کۆمەڵگای ئێران کەلتووری خۆرئاوایی وەکو ئەلگۆیەك (نەمتێك) کە دەبیَ بۆی بچێت قبووڵ کردووەو رێك هەر لەبەر ئەمەش جمهوری ئیسلامی لەحەقی ئەم خەڵکە نایات. ئەو نەوەیەی کە لە سەردەمی جمهوری ئیسلامی خۆیدا هاتوونەتە دنیاوەو هەموو شتێکیان لەژێر سایەی دەسەلاَتی ئەم رژێمەدا بووە، تەنانەت لەمن‌و تۆش زیاتر دوژمنی ئەم رژێمەن.

مەڵۆزمە دینیەیە چەند هەزار ساڵەیە بێگومان قورسایی هەیە بەسەر هەلسووکەوتی ئینسانەکانەوە، بەسەر پێشداوەریەکانیان، تەنانەت بەسەر شێوەی تێڕوانینی ئینسانەکانیش بۆ یەکتری، گومانێك لەمەدا نییە. بەڵام ئەمە لەبارەی هەر ئەو ئیتالیاو ئیرالەنداو فەرەنسایەشەوە، سەرباری هەموو نادینیبوونێکیان، راستە. سەرەنجام کەسێك ئەتوانێ بڵێت ئەوانیش مەسیحین، بێگومان فەرەنسەوییەکیش وەلامتان ئەداتەوە کە فەرەنسا کۆمەڵگایەکی مەسیحی نییە بەڵام مەسیحییەت بەشێکە لە رابردوویانو قورسایی هەیە بەسەریانەوە. لەئێرانیش هەر بەم جۆرە بێگومان ئیسلام قورسایی هەیە. بۆ نموونە ئێوە بەرهەمەکانی رۆشنبیرانو نووسەرانو شاعیرانی ئێران بخوێننەوە، وێنایەك کە لەبارەی ژنەوە وەری ئەگریت میراتی ئیسلامە لەبارەی ژنەوە. وێنایەك کە لەبارەی شادیو خەمەوە بەدەستی دێنیت، ئەو حاڵەتە شەیدابییەی کە لەگەڵ بەدبەختیو مەرگو قوربانیدانو شەهیدبووندا ئاوێتەیەو سەرتاپای ئەم کەلتوورەی داگرتووە، ئەمانە دەماری ئیسلامیان تێدایە. بەڵام کاتێك لە خۆرئاوا باسی کۆمەڵگای ئیسلامی ئەکەن مەبەستیان کۆمەڵگایەکە کە یاساوڕێسا ئیسلامیەکان بووەتە شتێکی دەروونیو زاتی بۆ خەڵکەکەیو لەناخیانەوە هەڵئەقوڵێت. لەکاتێکدا باسی ئێمە ئەوەیە کە ئەم ئیسلامە لەپرۆسەیەکی سیاسیداو لەرێگای زیندانو کوشتوبڕو گرتنەوە، لەڕێگەی گەلە حیزبوڵلاکانو گەشتەکانی سەئرولڵاوە (ئەمانە هەندێ هێزی تایبەت بوون کە لەناو جادەو شوێنە گشتیەکاندا چاودێری خەڵکیان ئەکردو هەرکەسێك لەجلوبەرگو رۆیشتنو هەڵسووکەوتیدا سەرپێچی ڕێوشوێنەکانی ئیسلامی بکردایە هەر لەوێداو بە بەرچاوی خەڵکەوە ئەیاندایە بەر قەمە یان تێزابیان پێیا ئەڕشت، یاخود دەستگیریان ئەکردو دواتر بە بەرچاوی خەڵکەوە بەپێی حوکمی ئیسلامی جەڵدەیان لێئەدا یان شەللاق کارییان ئەکرد– وەرگێڕ) بەسەر خەڵکی ئێراندا سەپێنراوە. ئێران کۆمەڵگایەکی ئیسلامی نییە بەو بەڵگەیەی کە پێش ئەوەی ئەمانە بێن، ئیسلامی نەبوو. لەو کاتەوەش کە ئەمانە هاتوون خەڵکی بەردەوام لەبەرامبەریاندا وەستاونەتەوەو دیفاع لەخۆیان ئەکەن. وای دابنێن ئێوە دەتانەوێ سپرینگێك بچەمێننەوە. بەردەوام ئەیچەمێنیتەوە بەڵام کاتێك گوشارەکە لەسەری لائەبەیت دەگەڕیتەوە دۆخەکەی یەکەمی خۆی. ئەو حاڵەتی چەماوییە شێوەی واقعی ئەو شتە نییە، شێوەی ئاسایی ئەو سپیرینگە شکلێکی راستە، هەربۆیە کاتێك ئەشی چەمێنیتەوە مقاوەمەتی هەیەو دەیەوێ بگەڕیتەوە بۆ دۆخەکەی خۆی. ئەگەر کەسێك بیست ساڵ بە کوشتو کوشتارو بەزۆر، بە پڕوپاگەندەی هەموو رۆژە لەرێگەی دەیان کەناڵی تەلەفزیۆنیو رادیۆییەوە دەیەوێت ژنانی وڵاتێك بخاتە ژێر حیجابەوە، هێشتاش کاتێك تۆزێك دەست لە تێزابو قەمە هەڵئەگرێت حیجابەکان نامێنن، ئەو کاتە دەبێ حاڵی بین کە ژنانی ئەم کۆمەڵگایە پێودانگە ئیسلامیەکان قبووڵ ناکەن. بێگومان لەنێو [illegible] ملیۆن خەڵکی ئێراندا، سەد هەزار کەس قبووڵی ئەکەنو

دەیتوانیو تەنانەت بەرەو ئەوە ئەچوو کە ئیسلامیەت لەخۆیدا بتوێنێتەوە. تەنانەت ئەگەر قسەیەکیش لەبارەی پرۆتستانیزمی ئیسلامیەوە لەئارادا نەبوو، ئەم رەوتە دەیتوانی ئیسلام لەم کۆمەڵگایانەدا لانی کەم لەو جێگاوشوێنەدا دابنێت کە کاسۆلیزم لە ئیرلەندادا هەیەتی. بەڵام مەرجی ئەم سەرکەوتنە بۆرژواییە گەشەی کاپیتالیزم، گەشەی سەنعەتو گواستنەوەی تەکنەلۆژی سەرمایە بوو کە بەهۆی بوونی کێشمەکێشی عەرەب ئیسرائیلەوە لە جەرگەی جەنگی سارددا، غەرب مەیلێکی لێی نەبوو. خۆرهەڵاتی ناوەڕاستو خەڵکەکەی لە کەلتووری سیاسی غەربدا، وەکو شەیتان وێنا کراون. ئەمانە مەعالمە سلبییە سەرەکیەکانی نێو کەلتووری سیاسی غەربن لەپاش سەرهەڵدانی ئیسرائیل. خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بۆ غەرب وەکو ئەمریکای لاتینو ئاسیای باشووری خۆرهەڵات نییە. ناوچەیەکی قەدەغەکراوە. ناسەقامگیرە، پڕمەترسییە، جێگەی متمانە نییە، دوژمانانەیە. ئیسلامی سیاسی لەم چاڵە تاریکەدا گەشەی کردووە. ئەگەر مەسەلەی ئیسرائیل نەبووایە، گرفتەکانی میسرو سعودیەو عێراق، لەبابەتی گرفتەکانی بەرازیلو پیرۆو مەکسیك دەبوو. حەتمەن ئیسلامی سیاسی هەر دەبوو، بەلام وەکو بزووتنەوەیەکی لاکەوتەو فیرقەیی دەمایەوەو نە ئەچووە ناو گۆڕەپانی سەرەکی سیاسەتی ئەم وڵاتانەوە.

پرسین: ئێوە عیلمانیەت چۆن پێناسە دەکەن؟ دینو بزووتنەوە دینییەکان لە سیستمێکی عیلمانیدا تاچ ئەندازەیەك بواری خۆنواندنیان هەیە لە مەیدانی سیاسەتو کەلتووردا؟

مەنسووری حیکمەت: عیلمانیەت دەبێ هەر بەو شێوەیە پێناسە بکەین کە باوە. ناکرێت رادیکاڵیزمێکی زۆر بچەسپێنین بەم مەقولەیەوە. عیلمانیەت واتە جیاکردنەوەی دین لە دەوڵەتو پەروەردەو فێرکردن. جیاکردنەوەی دین لە ناسنامەی هاوڵاتیو پێناسەکردنی مافو دەسەڵاتو ئەرکەکانی هاووڵاتیان. کردنی دین بە مەسەلەی تایبەتی تاکەکان. ئەوکاتەی کەئیتر دینی تاکەکان لە پێناسەکردنی تایبەتمەندییە کۆمەڵایەتیو سیاسیەکانی ئەوانو لە پەیوەندی نێوان تاكو دەوڵەتو تاكو بۆرۆکراسیدا حیسابی بۆ نەکرێت. بەم جۆرە عیلمانیەت کۆمەڵێك هەلومەرجی لانی کەمە. بۆ نموونە من ناتوانم هەموو هەڵویستگیریی خۆم بەرامبەر بە جێگاوڕێگای دین لەنێو کۆمەڵگادا، لە چوارچێوەی ئەم مەقولەیەدا جێ بکەمەوە. من تەنها خوازیاری عیلمانیەت نیم، بەڵکو خوازیاری خەباتی هۆشیارانەی کۆمەڵگام لەگەڵ دیندا. خوازیاری ئەوەم کە چۆن بەشێك لە داهاتی کۆمەڵگا بۆ بەرگرتن بە مەلاریاو نەخۆشییە درمەکان خەرج ئەکرێت، هەر چۆن لەدژی ستەمکێشی ژنان، نەژادپەرستی، ئازاردانی منداڵان هۆشیارانە سیاسەت دائەڕێژرێت، بەهەمان شێوە وزەو توانایەك لە کۆمەڵگادا بۆ سڕینەوەی ئاسەواری دین

تەرخان بکرێت. هەڵبەتە مەبەستم لە دین، دامەزراوەی دینی‌و دینە پێناسەکراوەکانە، نەك ئەندێشەی دینی‌و تەنانەت بڕوا بوون بە دینە کۆنەکان‌و ئەوانەی ئێستا. من کەسێکی دژی دینم‌و خوازیاری ئەوەم کە کۆمەڵگا سنوورێکی زۆر زیاتر لەوەی کە لە سیستمێکی عیلمانیدا هەیە، بۆ دینی خۆڕێکخستووو "پیشەسازیی دینی" دابنێت. ئەگەر قانوون دیانەتەکان ناچار بکات کە خۆیان وەك کۆمپانیا قازانج هێنەرەکان‌و دامەزراوە ئەهلی‌یەکان ناونووس بکەن، باج بدەن، لەژێر پشکنینداین، یاسای کار، یاساکانی پەیوەست بە قەدەغەکردنی هەڵاواردنی جنسی، مافەکانی منالان، قەدەغەکردنی بلاوکردنەوەی درۆ، قەدەغەکردنی تۆمەت‌و وروژاندن، یاساکانی پاراستنی گیانداران‌و...تاد رەچاو بکەن، ئەگەر وەك "پیشەسازیی جگەرە" مامەڵە لەگەڵ "پیشەسازیی دین"دا بکرێت، تەنها ئەوکاتە ئێمە لە هەڵوێستێکی مەبدەئی لەبەرامبەر مەودای خۆنواندنی دین لەکۆمەڵگادا نزیك دەبینەوە.

پرسین: ڕەنگە جیاوازی‌یەکە لەوەدا بێت کە بشێ سڕینەوەی دین بە سەرکوتی بیروباوەڕی ئەو کەسانە لەقەڵەم بدرێت کە بڕوایان بەو دینە هەیە. چۆن دەکرێت ئەم هەڵوێستە چالاکە دژی دینی‌یە لە پێشێلکردنی ئازادی ئەندێشەو رادەربڕین جیابکرێتەوە؟

مەنسووری حیکمەت: هەروەك پێشتر گوتم من باسی دینی خۆڕێکخستووو "پیشەسازی دینی" ئەکەم، نەك بیروباوەڕی دینی. هەموو کەسێك دەتوانێ هەر بیروباوەڕێکی هەبێت‌و دەری ببڕێت‌و جاڕی بدات‌و خەڵکی لەدەور ڕێکبخات. پرسیار ئەوەیە کە کۆمەڵگا چ ڕێوشوێنێك دائەنێت بۆ پارێزگاری لەخۆی. کۆمەڵگای ئەمڕۆ هەوڵ ئەدات منالان بەدوور بگرێت لە پڕوپاگەندەکانی پیشەسازیی جگەرەو بیانپارێزێت. لەبارەی پیشەسازیی دینیشەوە دەکرێ هەمان کار بکرێت. ئینسانی جگەرەکێش هەموو مافێکی خۆی هەیەو دەتوانێ هەر دامەزراوو ئەنجومەنێك بۆ پڕوپاگەندەکردن بۆ باشی‌یەکانی تووتن‌و یەکخستنی جگەرەکێشەکان دروست بکات. بەڵام ئەمە بەمانای دەرگا خستنەسەرپشت نییە بۆ پیشەسازیی جگەرە. دەزگای دینی ئیسلام‌و دینە سەرەکی‌یەکانی دیکە (مەسیحی، یەهودی، هیندۆسی‌و□تاد)، ئەنجوومەنی دڵخوازانەی ئەو کەسانە نین کە باوەڕیان بە ئەندێشەیەکی دیاریکراو هەیە، دەزگای سیاسی‌و دامەزراوەی مالیی زۆر گەورەن کە هەرگیز بەشێوەیەکی واقعی حیساب‌وکیتابیان لەگەڵدا نەکراوە، نەخراوەنەتە ژێر رکێفی قانوونە عیلمانیەکانی کۆمەڵگاوەو مەسئول نەبوون لە بەرامبەر کردەوەکانی خۆیاندا. هیچ کەسێك حاجی روحوڵلا خومەینی نەکێشایە دادگا لەسەر دەرکردنی فتوای کوشتنی سەلمان روشدی. ئەمە لەکاتێکدا کە هاندان بۆ کوشتنی ئینسان لە هەموو ولاتانی جیهاندا تاوانە. ئەمە هێشتا گۆشەیەکی بچووکە لە تۆڕێکی کوشتوبڕو بڕینی ئەندامەکانی لەشی

ئیسلام بەشێکە لە لۆمپنیزمی نێو کۆمەڵگا

گفتوگۆی رادیۆی "همبستگی" لەگەڵ مەنسووری حیکمەت دەربارە ئیسلام‌و کەلتووری ئیسلامی

رادیۆی هەمبەستەگی: حیزبی کۆمۆنیستی کرێکاریی ئێران تەنها حیزبێکە باس لەوە ئەکات کە جمهوری ئیسلامی لەگەڵ خواست‌و ئارەزووەکان‌و شێوەی ژیانی خەڵك لە کۆمەڵگای ئێراندا نایاتەوەو وەك پینەیەکی ناجۆر خۆی بە جەستەی کۆمەڵگاوە لکاندووە. تۆ چ بەڵگەیەکت هەیە بۆ ئەم لێکدانەوەیەت لەبارەی کۆمەڵگای ئێرانەوە، هەروەها لەبارەی ئەو خاڵەوە کە دەڵێ ئێران کۆمەڵگایەکی ئیسلامی نییە؟

مەنسووری حیکمەت: سەرەتا دەبێ لە پێناسەی ئەو کەسانە وردببینەوە کە دەڵێن ئێران کۆمەڵگایەکی ئیسلامی‌یە، یان بەگشتی هەندێ کۆمەڵگا بە کۆمەڵگای ئیسلامی پێناسە دەکەن، بۆئەوەی لەوە تێبگەین کە ئەم جۆرە پێناسەکردنانە دەیانەوێ وەڵام بەچ پێداویستی‌یەك بدەنەوە. وێنایەك کە لە خۆرئاوادا لەسەر کۆمەڵگای ئیسلامی هەیە وێنای خەڵکێکی بڕوادار بەئیسلامە کە ڕێوشوێنەکانی ئیسلام بەڕیوە دەبەن. واتە نوێژو ڕۆژوویان لەکاتی خۆیدایەو بۆچوونەکانیان لە کتێبە ئایینی‌یەکانەوە وەرئەگرن. لەراستیدا هاوولاتی کۆمەڵگایەکی وەك ئێران ئاوا وێنا دەکەن کە گوایا موریدی جەنابی خومەینی‌یە، یان لەناخەوە نارەحەت ئەبێت ئەگەر کەسێك بەبێ سەرپۆش بێتە سەرجادە، حەزی لە مۆسیقای خۆرئاوایی نییە، مەشروباتی کحولی ناخواتەوەو گۆشتی بەراز ناخوات‌و□تاد.

بەڵام ئێمە هەموومان دەزانین کە هەر بەم بەڵگانە کۆمەڵگای ئێران کۆمەڵگایەکی ئیسلامی نییە. ئەم وێنایە وێنایەکی ئستریوتایپ‌و کلێشەییە کە خۆرئاوا خۆی بۆ ئەو کۆمەڵگایانەی کێشاوە کە دەستی هاوولاتی‌یەکانی خۆی پێ ناگات‌و هاوولاتی‌یەکی سویدی یان بریتانی ڕێگایەك شك نابات بۆ لەمەحکدانێکی بابەتی‌یانەو سەربەخۆی ئەم حوکمە. دینی ئیسلام لەئێراندا، هەروەکو مەسیحییەت بۆ نموونە لە ئیتالیا یان ئیرلەندادا، بێگومان کاریگەری هەیە بەسەر بیروبۆچوون‌و هەڵسوکەوتی کۆمەڵێك خەڵکەوە. ئەو کەلتوورە دینی‌و ئەو میرات‌و

ئینسان‌و تۆقاندن‌و ئینسان رفاندن‌و شکەنجەو ئازاردانی منالان. بەبڕوای من کارتێلی مادده بێهۆشکەرەکانی مدی ئین (سکۆبارەکان)و بازرگانانی چین‌و مافیای ئیتالیا (وە ئەمریکا) بەئەندازەی پەنجە بچووکی دینە خۆرێکخستووەکان نابن. من باس لە خەباتێکی رەواو بەرنامەڕیژیکراوی کۆمەڵگایەکی ئازادو کراوە ئەکەم لەدژی ئەم دەزگاو دامەزراوانە. لەهەمان کاتدا بڕوا بوون بە هەر شتێك، تەنانەت دواکەوتووترین‌و دژی ئینسانی‌ترین بیروباوەڕ، بەمافی حاشاهەڵنەگری هەر ئینسانێك ئەزانم.

پرسین: ئەو عیلمانیەت‌و سڕینەوەی دینەی تۆ باسی لێوە ئەکەیت، چەندە زەمینەی هەیە لە وڵاتانی نێو بازنەی دەسەڵاتی ئیسلام لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا؟ چەندە ئیمکانی ئەوە هەیە کە عیلمانیەت لەم کۆمەڵگایانەدا سەرهەڵبدات؟ ئاروەندی ئابراهامیان باسی لەوە کرد کە ئیمکانی ئەوە هەیە کە ئەم کۆمەڵگایانە هەم بە ئیسلامی بمێننەوەو هەم عیلمانیش بن. کام بزووتنەوانە سەرچاوەی عیلمانیەت پێك ئەهێنن لەم کۆمەڵگایانەداو چەندە چانسی سەرکەوتنیان هەیە؟

مەنسووری حیکمەت: بەبڕوای من ماندوویەتی چەپ لەڕووی تیۆرییەوەو ئەو گورزانەی کە ئامانج خوازیی‌و ئەندێشەی رەخنەگرانەو رادیکاڵ لە ناوەڕاستی ساڵانی حەفتاکان بەم لاوە خواردی، ژمارەیەکی زۆر لە تیۆریسێنە چەپ‌و خێرخوازەکانیشی لەبەرامبەر وەدیهێنانی ئاواتە سەرەتاییەکانی ئینساندا دوچاری دیدێکی مەرحەلی- تاکتیکی‌و تەدریج گەراییەکی ئەسەف بار کرد. سەد ساڵ بەرلەئێستا بەشەرییەتی پێشڕەو گاڵتەی بەوە ئەکرد کە رزگاری ئینسان بەدەستی کەشیشەکان‌و لەرێگای چاك‌وپینەکردنی دین‌و سەرهەڵدانی خویندنەوەو لیکدانەوەی تازەی دین لەنێو کڵێسادا بەدەست بێت. ئەمڕۆ تویژەرەوەو بیریارانی پسپۆڕ دەتوانن گاڵتەی ئەوە دابڕێژن کە ژنی ئێرانی لەئێستادا دەتوانێ عیلمانیەت بە زیادکردنی رەنگێکی کراوەتر بۆ سەر رەنگە مۆڵەتپێدراوەکانی دەوڵەت بۆ حیجابی ژنان لێکبداتەوە. ئەمە بەبڕوای من نەبینینی دینامیزمی گۆڕان‌و شۆڕشە لە کۆمەڵگادا. جیهان تاکو ئێستا لەرێگەی ژێرەوژوورکردنەکانەوە بەرەوپێش چووە. لەرێگەی گۆڕانکارییە سەرسوڕهێنەرو خێراکان لە بواری بیرکردنەوە، تەکنیك‌و پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان.

بەبڕوای من ئەوەی بەڕاستی خەیاڵی‌و ناموکینە، چەکوپینەکردنی ئیسلام‌و گۆڕینی هەنگاوبەهەنگاوی رژێمە ئیسلامییەکانە بۆ حکومەتی عیلمانی. ئەوەی کە واقعییە، مومکینە، وە لەپەیوەست بە ئێرانەوە ئیتر ناچارییە، وەدیهاتنی عیلمانیەتە لەرێگای خرۆشانی دژی دینیی خەڵکییەوە، لەدژی ئەم حکومەتانەی کە هەن‌و لەدژی هەموو راڤەکردن‌و خوێندنەوە

لەنێو هەمان کەلتووری هۆلیودیدا، بەم پرسیارانە.

من لەگەڵ ئەم خاڵەی گراهام فولەردا بەتەواوی هاوڕام کە جیاوازییە "شارستانیەتی" یەکان قالبێکن بۆ سەرهەڵدانی ئەو جیاوازییە کۆمەڵایەتییانەی کە لەئارادان. مەقولاتی "شارستانیەتەکان" لە پڕوپاگەندەی جەنگی‌و دۆزینەوەی بازاڕی سیاسی بۆ ئەم بەرژەوەندییانەدا دەوریان هەیە. بەڵام لەخودی کێشمەکێشەکەدا دەورێکیان نییە. ئیسلامیەت‌و لێکدانەوە ئیسلامییەکان‌و دەمارگیریی ئیسلامی ئامرازی هەڵخراندنی کۆمەڵایەتین لەو کێشمەکێشە مادییە کۆمەڵایەتییانەدا کە خۆیان پەیوەندییەکیان بە ئیسلام‌و شارستانیەتی ئیسلامی‌و ململانێی ئەو لەگەڵ کەلتووری غەربییەوە نییە. رووداوەکانی یوگوسلافیا لەسەر جیاوازی شارستانیەتی مەسیحی خۆرئاوا لەگەڵ مەسیحیەتی ئەرتەدۆکسی خۆرهەڵات نییە (کە مەعلوم نییە لەم نێوەدا بۆچی "شارستانیەتی"ئیسلامی لە بۆسنەو کۆسۆڤۆ سەری ناوەتە سەر سەرینی "شارستانیەتی" خۆرئاوا!). یان دە ساڵ وێرانکردنی عێراق ئاکامی ململانێی نێوان شارستانیەتی خۆرئاواو ئیسلامی نییە. دنیا چینایەتییە. شانۆی خەباتی چینایەتییە. شانۆی ململانێی باڵ‌و بەشە جیاجیاکانی سەرمایەیە لەسەر دەسەڵاتی سیاسی‌و بەرژەوەندیی مادی‌و قازانج‌و بازنەی دەسەڵات‌و قەڵەمڕەوی چەوساندنەوە. شانۆی خەباتە لەپێناوی ئازادی‌و سڕینەوەی هەڵاواردندا. شانۆی ململانێی نێوان چەپ‌و راستە. شانۆی ململانێی شارستانیەتەکان نییە.

وە سەرەنجام، قسەکردن لە شارستانیەتی ئیسلامی، وەکو شتێك کە گوایە لە رۆژهەڵاتی ئەو هێڵەی جەنابی هانتینگتۆن لەسەر نەخشەی جیهان کێشاوێتی دەسەڵاتدارە، شتێکی پووچە. نە ئیسلام شارستانیەتە، نە لەو وڵاتانەدا دەسەڵاتدارەو نە توانای گێڕانی دەوری ئیمپراتۆرییەتێکی شەیتانی هەیە. پڕوپاگەندەی رۆژانە لە خۆرئاوادا، بەتایبەت کاتێك کلینتۆن‌و بلێرو ناتۆ دەم ئەکەنەوە، ئەم وێنایە بەدەستەوە ئەدات کە گوایا صدام حسین لەبەر دەروازەی داگیرکردنی جیهاندایەو ژیانی ئێمە لەسایەی مەرحەمەتی ناتۆدایە کە تاکو ئێستا لەبەردەم ئەم دێوەزمەیەدا بە چنگ‌و ددان مقاوەمەتی کردووە! وروژاندنی بیروڕای گشتیی خۆرئاوا لەدژی خەڵکی خۆرهەڵاتی ناوەڕاست بەرژەوەندییەکی مادی زۆری تیایە بۆ هەندێك ناوەندی جیاجیا، بەڵام پەیوەندییەکی بە ریزبەستنە حەقیقییەکانەوە نییە لەجیهانی ئەمڕۆدا. بەهەرحاڵ باسەکەی هانتینگتۆن لەڕووی عەمەلییەوە نفوزێکی پەیدا نەکرد، هەرچەند رەنگە خێرێکی زۆری بووبێت بۆ پیشەکەی هانتینگتۆن‌و بودجەی دامەزراوەی لێکۆڵینەوەی ستراتیجی "ئەلین" لە زانکۆی هاروارد.

جیاجیاکان له ئیسلام.

پرسین: ئەو هێزە کۆمەڵایەتیو بزووتنەوانە کامانەن کە دەتوانن مژدەدەری سکولاریزم بن لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا؟

مەنسووری حیکمەت: بەپێی قاعیدە ئەمە دەبووایە پەیامی مێژوویی بزووتنەوە بۆرژواییەکانو کاپیتالیزمی تازەپێگەیشتووی ئەم وڵاتانە بووایە لە سەدەی بیستەم-دا. کاری لیبرالیزم، ناسیۆنالیزم، مۆدێرنیزمو غەربگەرایی بووایە. بۆ دەورەیەك وا تەسەور دەکرا کە ئەم پرۆسەیە هەرچەند بەشێنەییو نیوەناچڵ، بەڵام لەئارادایە. بەڵام ئەم بزووتنەوانە لە ساڵانی حەفتاکاندا ئیتر تەمەنیان بەسەرچووو پرۆژەی گەشەپێدانی خۆرئاوایی راوەستاو قەیرانی حکومەتیی پەرەی سەند. بزووتنەوە سەربەخۆیی خوازەکان لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا لەزۆربەی حاڵەتەکاندا دەوڵەتی پرو غەربیان پێك نەهێنا. روخاندنی بنەماڵە پاشایەتیی‌یەکان بووە مایەی سەرهەڵدانی دەوڵەتە عەسکەریی‌یەکان کە بەشی زۆریان لە ململانێی نێوان خۆرهەڵاتو خۆرئاوادا کەوتنە نێو بازنەی دەسەڵاتی سۆڤێتەوە. کاپیتالیزمو پیشەسازی لەوڵاتانی خۆرهەلاتی ناوەڕاستدا بەگشتی لەرێگەی دەوڵەتە ناسیۆنالیستو سەرکوتگەرەکانەوە بڵاوبووەتەوە. کۆمەڵگایەکی مەدەنی بۆرژوایی پێك نەهات. لیبرالیزمو مۆدێرنیزمی بۆرژوایی دوو بزووتنەوەی بەسەنگ نین لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا. ناسیونالیزمی دەسەڵاتدار، چ لایەنگری سۆڤێتو چ لایەنگری خۆرئاوا، بەگشتی لەهاوپەیمانیەکی سیاسیدا بووە لەگەڵ ئیسلامدا.

بەهەرحاڵ سکولاریزم بەوێنەی بەرهەمێکی فیکری، سیاسیو ئیداری گەشەی کاپیتالیزم، لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا سەری هەڵنەدا. بەبڕوای من بۆرژوازی ناوچەکە نەخشەکارێکی سکولاری نییە، وەیان تەنانەت توانای هەڵوێستگیریی‌یەکی بەم جۆرەی نییە. دامەزراندنی نیزامێکی سکولار ئیتر کاری بزووتنەوە سۆسیالیستیو کرێکاریی‌یەکانە. وە ئەمە بەبڕوای من مەسەلەیەکە کە سەرکەوتنی چەپ لە ناوچەکەدا، لانی کەم بەدەستوبردی لەئێراندا، دەکاتە ئەگەرێکی واقعیو ماددی. خەڵکی نیزامێکی سکولاریان دەوێت، وە لەنەبوونی جەبهەیەکی عیلمانیی راستڕەودا، خەڵکی لەدەوری ئاڵای چەپی کۆمۆنیست کۆدەبنەوە کەئامادەی خەباتێکی بنەڕەتی بێت لەدژی دەسەلاتدارێتی دین.

پرسین: بەڕای تۆ تا چ رادەیەك دەکرێ سکولاریزم لەم کۆمەڵگایانەدا پیادە بکرێت؟

مەنسووری حیکمەت: لەجیهانی ئەمڕۆدا، بەم پەیوەندیو رایەڵە فراوانە لەنێوان بەشە جیاجیاکانیدا، بەبڕوای من پاراستنی سەرخانێکی ئیسلامی لەناوچەیەکی ئاوا فراواندا، نا مومکینە. ناکرێ بەر بە سەرهەڵدانی سکولاریزم بگیرێت لە خۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا. بەبڕوای من سکولاریزم نەك تەنها دەکرێ پیادە بکرێت، بەڵکو دوای ئەزموونی ئێرانو ئەفغانستانو جەزائیر، بووەتە پێویستیو خواستی خەڵکی ناوچەکە. کێشەکە هێشتا لەبنەڕەتدا هەر مەسەلەی فەلەستینە. ئەم کێشمەکێشە هەروەك چۆن باڵە کۆنەپەرستە دینیی‌یەکان لە ناو ئیسرائیل خۆیدا بەهێز دەکاتو توانایەکی زۆر زیاتریان پێدەبەخشێت لەو سەنگە واقعیو بچووکەی کە لەنێو کەلتوورو بیروباوەڕی خەڵکدا هەیانە، لە بەرەی بەرامبەریشدا تەمەنی ئیسلامی سیاسیو ناسنامەی ئیسلام درێژ دەکات. هەرچی زووتر وڵاتی سەربەخۆی فەلەستین دابمەزرێت، ئەوەندە زووتر گۆڕی ئیسلامو ئیسلامیەت لەناوچەکە گوم ئەبێت.

پرسین: راتان چی‌یە بەرامبەر بە تێزی "ململانێی شارستانیەتەکان"ی ساموئیل هانتینگتۆن؟ بەپێی بۆچوونەکانتان ئێوە دەبێ ئەگەری سەرهەڵدانی ئیمپراتۆریەتێکی شەڕ لەژێر ئاڵای ئیسلامدا رەت بکەنەوە.

مەنسووری حیکمەت: وتارو تێزەکەی هانتینگتۆن لەرووی زانستیو ناوەڕۆکەوە بێئەندازە بێنرخو پووچ بووو، دەستبەجێو بەدوورودرێژی لەلایەن زۆرێك لە توێژەرەوەکانەوە وەڵامی پێدرایەوە. لێکدانەوەی دڵخوازانە، گونجاندنی واقعییاتەکان لەگەڵ بۆچوونە زهنیی‌یەکانی نووسەردا، شێواندنی راستیی‌یە حاشاهەڵنەگرەکانو میتۆدۆلۆژیەکی بێئەندازە هەژارو دواکەتووانە لە شیکردنەوەدا، ئەمانە جێگایەك بۆ بەجدی وەرگرتنی باسەکە ناهێڵنەوە. ئەم باسەی هانتینگتۆن لەساڵی 1993دا تەرح کرا، دوای هەرەسی سۆڤێتو راگەیاندنی "کۆتایی کۆمۆنیزم"و "کۆتایی مێژوو" لە میدیاو ئەکادیمیای غەربدا. بۆ ماوەی دەیان ساڵ هەموو زەینو هۆشیاریی سیاسی بۆرژوازی خۆرئاوا لەدەوری بوونی دوژمنێکی جیهانی، جەمسەرێکی جیهانییو بەهێزی رەقیب، گەڵاڵە کرابوو. لەساڵانی دواییو لە سەردەمی رێگان-دا، ئەم ململانێیە تەنانەت لێکدانەوەیەکی تەواو هۆلیودی پەیداکردبوو. "ئیمپراتۆری شەڕ"، "شەڕی ئەستێرەکان" چەند مەقولەیەکی ئەم کەلتووره سیاسیی‌یە بوون. دوای نەمانی سۆڤێت، مەسەلەی "دوژمن کێیە؟"و مەسەلەی سەرلەنوێ پێناسەکردنەوەی ئەرکەکانی ناتۆو رێکخراوی سی ئای ئەیو سیاسەتی خارجی ئەمریکاو گەشەی سەرلەنوێی تەریکخوازیی لە هەندێ باڵی کۆماریخوازەکاندا پەرەی سەند. "ململانێی شارستانیەتەکان" وەڵامێکی پڕلەهاتوهاوار بوو،